

CARPE DIEM

SAPFOS TITHONOSDIGT GENFUNDET OG GENLÆST

Chr. Gorm Tørtzen

Et lykkeligt fund

I de senere år er en gammel filologdrøm oftere og oftere gået i opfyldelse: Ukendte antikke tekster dukker op de mest uventede steder og viser sig at være væsentlig litteratur. I juni 2005 publiceredes et hidtil ukendt, stort set helt digt af Sapfo, således at vi nu har fire næsten komplette digte foruden godt 250 større eller mindre fragmenter.¹

Det nye digt fremkommer ved en kombination af to papyri: den i 1922 publicerede Papyrus Oxyrhynchus 1787 fr. 1.4-25, fr. 2 (kaldet Sapfo 58 af Lobel og Page) og Papyrus Köln inv. 21351, der stammer fra en mumiekartonnage, og hvis indhold Michael Gronewald og Robert Daniel har identificeret som digte af (eller om) Sapfo.² De to papyri indeholder delvis bevarede linier af æolisk poesi, hvoraf 12 vers er fælles, hvorimod det foregående og det efterfølgende er forskelligt. De to sidste linier (25-26) i POxy 1787 findes som et Sapfocitat hos Athenæus (687b), og moderne udgaver af Sapfo 58 regner derfor alle eller i hvert fald de sidste af de 26 linier til det samme fragmentarisk bevarede digt.³ Det nye fund viser, at denne antagelse er forkert: Digtet er kun på 12 vers og fuldstændigt bevaret. Ræsonnementet er ganske interessant, fordi det også kaster nyt lys over Sapfooverleveringen i oldtiden.

POxy 1787 er fra 3. årh. e.Kr. og repræsenterer den alexandrinske standardudgave af Sapfo, hvori digtene var udgivet i otte (eller ni?) bøger efter deres versemål. De

¹ Digtet er første gang behandlet af Martin L. West i *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 151.2005.1-9. Martin West har desuden publiceret digtet med en oversættelse i *Times Literary Supplement* den 24. juni 2005.

² *ZPE* 147.2004.1-8 og *ZPE* 149.2004.1-4.

³ Se fx David A. Campbell: *Greek Lyric* I (1990) s. 100-101; Denys Page: *Sappho and Alcaeus* (1959) s. 130.

velkendte og elskede digte stammer fra 1. bog, der angiveligt indeholdt 330 fireliniede sapfiske strofer. Versemålet i POxy 1787 er toliniede strofer, der består af tre choriambes med en optakt af en anceps og efterfulgt af en kort og to lange stavelser (en såkaldt bacchius):

$$\times / - \sim \sim - / - \sim \sim - / - \sim \sim - / \sim - -$$

Dette versemål udgjorde efter alt at dømme fjerde bog i den alexandrinske samling af Sappos digte.⁴ I POxy 1787 er kun slutningen af linierne bevaret, og det har derfor indtil nu ikke været muligt at få et ordentligt indtryk af tekstens indhold.

Kølnerpapyrusen er meget ældre, formentlig fra 3. årh. f.Kr. Som nævnt falder 12 linier sammen med POxy 1787, mens resten er fragmenter af andre digte af Sappo. Inden digtet og efter linie 12 er der et mærke (*paragrafos*), som angiver overgangen fra ét digt til et andet. Papyrusen indeholder altså en anden, ikke-alexandrinsk tekstudgave. – Det skal lige nævnes, at det foregående digt ikke er af Sappo, men tilsyneladende er en hyldest til den afdøde digter, mens det efterfølgende digt uden tvivl er af hende, og at hun i en meget smuk linie siger: '[nogle elsker *a*, andre *b*,] ἔγω δὲ φίλημι ἀβροσύναν men jeg elsker ynde'.

Det nye digt

De andre linier i de to papyri lader vi ligge her og beskæftiger os i det følgende udelukkende med de 12 linier, som efter alt at dømme udgør ét næsten fuldstændigt bevaret digt. Umiddelbart ser versene sådan ud, når de to papyri sættes sammen; som man ser, mangler der noget i begyndelsen af de første fire linier, mens resten stort set er intakt. En diplomatisk udskrift ser således ud:

1	×	- ~ ~ -]	οκ[.]λπων καλα δωρα παιδες
	×	- ~ ~ -]	ν φιλαοιδον λιγυραν χελυναν
3	×	- ~ ~ -]	ποτ[.]οντα χροα γηρας ηδη
	×	- ~ ~ -	-	εγ]ενοντο τριχες εκ μελαιναν

⁴ Page *op. cit.* s. 112-113. D.S. Raven: *Greek Metre* (1962) § 112-138, særligt §121. West følger ikke Ravens fornuftige råd om at opgive de forvirrende betegnelser for de æoliske versemål og kalder metrum i fjerde bog for 'hagesichoreans with choriambic expansion'.

Martin West har oversat digtet således:

- 1 You for the fragrant-bosomed Muses' lovely gifts
Be zealous, girls, and the clear melodious lyre:
- 3 But my once tender body old age now
Has seized; my hair's turned white instead of dark;
- 5 My heart's grown heavy, my knees will not support me,
That once on a time were fleet for the dance as fawns.
- 7 This state I oft bewail; but what's to do?
Not to grow old, being human, there's no way.
- 9 Tithonus once, the tale was, rose-armed Dawn,
Love smitten, carried off to the world's end,
- 11 Handsome and young then, yet in time grey age
O'ertook him, husband of immortal wife.

Nogle foreløbige noter

Inden jeg kommer med mit eget oversættelsesforslag og et tolkningsforsøg, vil jeg kommentere et par sproglige og indholdsmæssige detaljer. Både den overleverede tekst og de overbevisende konjekturer myldrer med ord og begreber, som findes i de allerede kendte Sapfodigte og -fragmenter.

1. Konjekturen *Μοίσαν ἰοκ[ό]λπων* (Stiebitz) må være rigtig. Muserne optræder meget hyppigt i de øvrige digte (jeg har registreret 44b.5, 103, 127, 128, 187), og det overleverede epitet *ἰοκόλπος* findes både i 21.13 (til Afrodite?) og i 103.7 og tilsyneladende ikke andre steder i litteraturen. Men hvad betyder det? Første del af ordet må være *ιο-* 'viol-' og altså enten 'duftende', 'violet' eller begge dele; *κόλπος* kan både betyde 'fold i en dragt', 'barm' og 'skød'. Wests 'fragrant-bosomed' kunne altså mindst lige så godt være 'violet-robed', som Campbell oversætter det i 21.13 og i 103.7.

1. *παῖδες* må, som West argumenterer for, være vokativ og derfor nok udløse en imperativisk verbalform i næste linie. Verbet må betyde 'gøre noget ved' eller 'tage seriøst', og *πέδα ... σπουδάσδετε* er et godt bud, både meningsmæssigt og metrisk. Derimod er det mindre klart, hvad *παῖδες* betyder her. Sapfo bruger ordet i mindst fire betydninger: 'pige' *σμίκρα ... ἄχαρις παῖς* (27, 49), 'datter' (103, 132), 'dreng' (102, 164) og kønsmæssigt neutralt 'barn' (104). Det kan ikke afvises, at Sapfo har et bestemt køn i tankerne i digtet (og at det er unge piger), men jeg vil foreslå, at *παῖδες* her betyder 'børn' i modsætning til den aldrende Sapfo, som giver gode råd.

2. Epitetet *φιλάοιδος* er iflg. *LSJ* kun belagt hos Theokrit (28.23, æolisk); epitetet *λίγυρος* findes også i 70.7 og 103.10; *χελύinna* er den æoliske form af *χελώνη* 'skildpadde(skjold)', dvs. 'lyre'. Ordene *λίγυρα* og *χελύinna* optræder også i vers 7-8 i det første af digtene i Kølnerpapyrusen, dog ikke sammen.

3. *ἄπαλος* er tydeligvis et af Sapphos yndlingsord, som dækker alt fra 'glat', 'blød' og 'behagelig' til 'lækker'. I 81.5 bruges det om en piges (Dikas) hænder; i 82a om den lækre og smækre Gyrinno; i 94.16 om bløde hynder; 96.13 om den myge kørvelplante; i 122 om en dejlig pige, der pukker blomster. Jeg tror, at *χρός* skal forstås som hud, ligesom i den berømte beskrivelse i 31.10ff af det gys, som Sapfo føler ved at se på den elskede pige, og som kryber ind under huden som en fin ild. Sapfo fortæller i det nye digt, at hendes hud engang var *ἄπαλος*, nu er den rynket, ligesom håret ikke mere er sort, men hvidt. Vi er på ydersiden af kroppen. – Tankegangen rummer altså helt den samme kvindelige selvopfattelse som den, kosmetikfirmaerne spiller på, når de reklamerer for antirynkecremer og hårfarvninger.

Det er måske værd at bemærke, at Sapphos opfattelse af sit fordums ydre svarer meget dårligt til traditionens udsagn om, at hun var lille og grim.⁶

3. *γῆρας* (også i 8 og 12) er på sin vis overskriften på hele digtet. Sapphos tanker om alderdommen findes også i de stærkt ødelagte fragmenter 21 (*χρόα γῆρας*) og 24a og måske i 121. Mere herom nedenfor.

⁶ Poxy 1800 fr. 1 = Campbell *Greek Lyric I, Testimonia* 1 med henvisninger.

5. *ἑὺμος* (4.1 5.3, 42.1, 60.5) kan selvfølgelig godt oversættes med hjerte, som West gør, men tanken er vel snarere ‘min personlighed’, ‘mit selvværd’, ‘mig selv’.

6. Det er lidt underligt, at *γόνα* (æolisk for *γόνατα*, Alkaios 39.7) har verbet i pluralis; *ἔον = ἦσαν*.

6. Sammenligningen mellem unge (piger) og dåkid optræder også i det meget ødelagte fragment 213a.

9. Det er bemærkelsesværdigt, at Sappho bruger præteritum i sin mytreference: *ἔφαντο* ‘de sagde’. Normalt er referencer af denne slags i præsens: *φασίν, λέγεται* el. lign. Myter indgår som bekendt ofte i Sapphos repertoire, se Page *op. cit.* s.129-130.

9. *Ἀῶς* (*Ἥως*) optræder hyppigt hos Sappho (6.10, 103.13, 104.1, 123, 157, 175), ligesom epitetet *βροδόπαχης* ‘med rosenarme’ (ikke hos Homer; belagt første gang hos Hesiod i *Theogonien* 246) også bruges i 53.1 om Chariterne.

9-12. Tithonos-myten er fortalt mest detaljeret i den homeriske *Afroditehymne*. Afrodite har netop vækket Anchises, som er noget betuttet over at have været i seng med gudinden og nu frygter det værste. Afrodite trøster ham og lover ham en strålende fremtid gennem sin søn Æneas. Derefter giver hun to eksempler på, at guder gerne vil behandle bortførte mennesker ordentligt. Først nævner hun Ganymedes, hvis far fik et spand lynhurtige heste som erstatning for drengen. Det andet eksempel skal tjene til skræk og advarsel. Vers 218ff lyder:

Således røvede også gudinden, den tronende Eos,
 her fra jert rige Tithonos så skøn som de evige guder.
 Op til den tordnende Zeus hun så gik og Kronion hun bønfuldt,
 at hendes yndling han gjorde udødelig alle hans dage.
 Zeus gav et nik som et tegn til gudinden – og ønsket var opfyldt.
 Tåbe hun var, den ærværdige Eos, som glemte af guden
 Zeus at betinge sig ungdom og frihed for trykkende alder.
 Derfor så længe Tithonos nu stod i sin blomstrende ungdom,
 elsked han morgenens dronning, gudinden en tronende Eos,
 fjernt ved Okeanos’ strømme helt ude ved jorderigs grænser.

Men da med tiden de grånende hår over issen sig bredte
og fra hans mandige hage og kinder faldt ned over brystet,
undgik den tronende Eos at dele Tithonos' leje.
Men hun beholdt ham i huset og plejede ham som et spædbarn;
mad og ambrosia fik han tillige med dejlige klæder.
Men da så oldingalderen dybt fik ham bøjet mod støvet,
og da han ikke et lem på sin krop kunne røre og løfte,
fattede hun i sit hjerte den plan, som hun fandt var den bedste:
Dér hvor de plejede begge at sove, hun låste ham inde.
Derfra hans stemme ustandselig piber, thi kraften er borte
den, som han fordem engang besad i de smidige lemmer.
Dig kunne aldrig blandt jordiske væsner jeg tåle at skue
sådan som han – en udødelig mand, der må ende som svækling.⁷

Der kan næppe være tvivl om, at Sapphos version af myten har lignet den homeriske meget, og at hun ganske som Afrodite forstår, at alderen er et uomgængeligt faktum, medmindre man som Ganymedes får guddommelig status.

10. φ . . αδεισαν må, som West fastslår, være aor. ptc. pass. fem. akk. sg. Han beretter om søvnløse nætter, hvor han forgæves har søgt efter det manglende ord, og slutter opgivende med et *Videant alii*. Betydningen 'besejret' er klar, men ingen er endnu kommet med en løsning på problemet. Der mangler tydeligvis to korte stavelser. Adam Bülow-Jacobsen foreslår tentativt at læse φοραδεισαν 'ført bort', 'betaget', dog med den betænkelighed at verbet ikke er belagt med alfa som stammeudlyd, og at det formentlig i denne position ville være langt. En ny undersøgelse af papyrusstumpen, eller et fotografi, når et sådant foreligger, må afsløre, om det overhovedet er et alfa.

⁷ Den homeriske Afroditehymne 218-240, Leo Hjortsøes oversættelse.

Et oversættelsesforsøg

Min egen prosaoversættelse lyder:

- 1 I skal dyrke de violkjolede musers smukke gaver, børn,
og den sangglade, klingende lyre,
- 3 men *mig* har alderdommen frarøvet den hud, der engang var glat,
og håret er blevet hvidt, før var det sort.
- 5 Det har gjort mit sind tungt, og mine knæ kan ikke bære mig
– de der engang kunne danse lige så let som dåkid.
- 7 Det sukker jeg tit over, men hvad kan jeg gøre ved det?
Når man er menneske, kan man ikke undgå at ældes.
- 9 Man sagde jo, at den rosenarmede Eos engang blev grebet af kærlighed
og tog Tithonos med sig til verdens ende,
- 11 fordi han var smuk og ung, men med tiden indhentede
den grå alderdom ham, der havde en udødelig hustru.

Hvad handler digtet om?

Trods et par uklare detaljer er digtets disposition og tankegang tydelig: vers 1-6 kontrasterer en gruppe unge, som Sapfo opfordrer til at tage musernes smukke gaver alvorligt, dvs. dyrke dem, mens tid er. Selv er hun nu gammel, rynket og hvidhåret; det er hun deprimeret over, og desuden tillader hendes dårlige bentøj hende ikke mere at danse som de unge, ja dengang dansede hun lige så let som et dåkid! Vers 7-8 konstaterer nøgternt Sapphos klager over tingenes tilstand og hendes resignation over de menneskelige livsvilkår: ἀγήραον ἀνδρωπων ἔοντ' οὐ δύνατον γένεσθαι. Den selvanalyserende holdning svarer temmelig nøje til besvimelsesbeskrivelsen i 31. Temaet 'alderdommen kan ingen undslippe' begrundes mytologisk i vers 9-12 med den ulykkelige historie om Eos' fatale forsøg på at lave om på naturens orden ved at

bede Zeus om udødelighed til Tithonos; og glemme det vigtigste.

Digtet begynder med et råd til de unge, men allerede i vers 3 bliver Sapfo hovedpersonen i sin egen refleksion. Hører de unge overhovedet, hvad Sapfo siger til dem? Er det en indre monolog? Man kan også spørge, hvad rådet egentlig går ud på. 'At dyrke musernes smukke gaver', eksemplificeret ved musik og dans, noget som Sapfo selv er blevet for gammel til, men stadig længes efter. Ikke et ord om kærlighed, der først kommer ind med Tithonosmyten som noget, der udløser ulykker. Her bliver den udødelige Eos grebet af Ἔρως og kaster sig ud i et hasarderet forsøg på at beholde den dødelige genstand for hendes besættelse. Men naturligvis forgæves (Ganymedes må lades ude af betragtning her). Det er karakteristisk for Sapphos brug af myten som argumentation, at historien kun fortælles halvt. Tilhørerne (de unge?) må selv digte med og drage konklusionen.⁸

West har en interessant reference til en af billedbeskrivelserne Filostrats *Imagines* (2.1). Teksten er bygget op som en fiktiv (?) guided tour på en maleriudstilling i Napoli i 2. årh. e.Kr., hvor forfatteren blandt mange andre billeder gennemgår et, der måske er inspireret af netop det nye Sappodigt: Maleriet viser en idyllisk udendørs scene, hvor en flok slanke (ἀπαλαί) piger synger en hymne til en Afroditestatue af elfenben. Ved siden af de syngende og dansende piger sidder en ældre kvindelig lærer og ser på. Filostrat tolker billedet som Sapfo og hendes elever. Det kan meget vel have været malerens hensigt (hvis Filostrats billedgalleri ikke er virtuelt), men det er jo langt fra ensbetydende med, at vores digt handler om det samme som billedet. Særlig påfaldende er mangelen på Afroditestatuen, og hvad den indebærer. Henvielsen til Filostrat er god til at sætte tankerne i gang, men som tolkningsnøgle er den efter min mening problematisk. På samme måde ser jeg ingen skjult forbindelse mellem Afrodite, der fortæller Tithonosmyten i hymnen, og Sappfos brug af myten i digtet.

I det hele taget taler Sapfo uden en kontekst. Hvad laver de unge piger i digtet (hvis de er unge piger)? Danser de, eller danser de netop ikke, og er det dét, der får Sapfo til at give dem en opsang?

⁸ Denne meget udbredte anvendelse af det traditionelle mytestof har jeg eksemplificeret i *Antik mytologi* (2004) s. 43-48. Sappfos brug af myten her ville måske være et endnu bedre eksempel.

Konklusion

Det nye fund har givet os mulighed for at læse og tænke over indholdet af et hjertesuk fra Sapfo, som ingen har hørt i over 2.000 år. Det er i sig selv fascinerende, men er det et godt digt? Nogle moderne læsere vil formentlig finde det banalt, hvad dets tema *den uundgåelige alderdom* vel ret beset også er. Men banale temaer behøver ikke fremkalde banale variationer. West har nogle overvejelser over den fornemmelse, som alle ældre lærere kender: selv forandrer de sig og ældes, mens eleverne altid er unge. Er det den tanke, Sapfo er inde på? spørger West. Det tror jeg ikke. Som jeg læser digtet, er der ikke meget *Goodbye, Mister Chips*-stemning over det. Tværtimod er det et tidligt eksempel på *Carpe diem*-genren, og Sapfo er en lille smule misundelig på de unge, hvad enten de rent faktisk danser, mens hun taler, eller i hendes stille sind bliver kritiseret, fordi de ikke gør det. Når hun fremfører digtet, og de sidder rundt om hende, som Platon kaldte den tiende muse, må de i hvert fald høre efter.

Adam Bülow-Jacobsen skal have tak for mange gode samtaler og en uvurderlig papyrologisk og praktisk hjælp under mit arbejde med det ukendte digt.